

museum tijdschrift

Het grootste kunsttijdschrift van Nederland

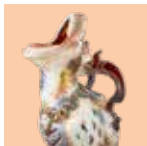
nr 2 mrt-apr 2024 • € 12,50 • verschijnt 8x per jaar

Amsterdam

Marina Abramović

Ode aan grande dame
performancekunst

Leeuwarden

Porseleinkoorts

Rococoporselein op
bezoek in Nederland

Amsterdam

Holocaustmuseum

Kleine verhalen in
grote geschiedenis

+ de tentoonstellingsagenda
40 pagina's gratis bijlage

Assen, Eindhoven, Utrecht

NIEUWE BLIK

op museale schatkamers

DE
KLANK
VAN
KLEUR

'Engel (Engelprelude)',
1908-09, tempera op
papier, 50 x 53,7 cm

Schilder en componist **Mikalojus Konstantinas Čiurlionis** leidde een kort, getroebleerd bestaan. Museum Belvédère brengt een ode aan deze grootheid, die in zijn dromerige werk muziek, natuur en Litouwse landschappen bijeenbrengt.
DOOR JET VAN DER SLUIS

Er zijn schilders die bij de eerste aanblik van hun werk overrompen. Vaak niet door een groot gebaar, maar juist door een sensatie van intimiteit: het gevoel dat je iets bijzonders ten deel valt. Directeur Han Steenbruggen van Museum Belvédère ervoer iets dergelijks toen hij in 2013 in Gent het werk van Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875-1911) voor het eerst zag: hij werd onmiddellijk gegrepen door de diepe melancholie en geheimzinnigheid die de kunstenaar in zijn voorstellingen wist te leggen. Nu – na meer dan tien jaar – komt zijn droom uit om de eerste tentoonstelling van dit dubbeltalent in ons land te organiseren met zo'n 70 temperaschilderingen. In Litouwen wordt Čiurlionis (spreek uit: tsjjoerlieonis) beschouwd als de grootste kunstenaar van het land. Een postume heldenstatus na een kort, intens beleefd bestaan, waarin hij als een bezetene componeerde en schilderde. Hij stierf op 35-jarige leeftijd ten gevolge van een longontsteking. Spijtig genoeg precies rond de tijd dat zijn dromerige, symbolistische werk ook in Parijs en Londen aandacht begon te trekken. Zijn tragische levensloop doet denken aan die van 'onze' Vincent van Gogh (1853-1890), alleen had Čiurlionis de pech dat de herinnering aan zijn bijzondere talent in het westen volledig uit zicht raakte.

ZIJN TRAGISCHE LEVENSLIOP DOET DENKEN AAN VAN GOGH

Toen de kunstenaar geboren werd, maakte Litouwen nog deel uit van het zeer repressieve, tsaristische Rusland. De voertaal was Russisch, waarnaast het Pools werd gedoogd. Op het gebruik van de eigen Litouwse taal stonden draconische straffen. Čiurlionis, die overleed in 1911, heeft niet meer mogen meemaken dat Litouwen na de Russische Revolutie (1917) eindelijk weer een zelfstandige natie werd. Dat duurde niet lang, want een paar jaar later annexeerde de Sovjet-Unie de Baltische staten, vervolgens werd het land overspoeld door Duitse nazi's, waarna het opnieuw in handen viel van de Sovjets. Het zou tot 1990 duren tot het getergde land zijn onafhankelijkheid herkreëg. Terwijl de roem van de kunstenaar in eigen land groeide gedurende deze roerige tijden, was het westen hem inmiddels vergeten. Daar komt bij dat zijn oeuvre

alleen te zien was in het M.K. Čiurlionis Museum (sinds 1921) in Kaunas in het decennialang moeilijk toegankelijke Litouwen. Gelukkig kwam er vanaf het einde van de Koude Oorlog steeds meer internationale aandacht voor de kunstenaar, wat resulteerde in enkele exposities in Europa en zelfs in Japan. Eindelijk krijgt hij de mondiale waardering die zijn werk verdient. Wie is de mens achter deze mysterieuze schilderijen en bijzondere composities?

GEHEIMZINNIGE BOSSEN

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis wordt geboren in Varėna, een piepklein dorpje in het zuiden van Litouwen. Zijn vader is er kerkorganist en krijgt al snel een aanstelling in het nabijgelegen Druskininkai, een destijds beroemd kuuroord voor de welgestelden. De geheimzinnige bossen en uit-

gestrekte vlaktes van het landschap van zijn jeugd vormen zowel in zijn composities als in zijn beeldende kunst een leidmotief. In het kuuroord leert zijn vader hem voortreffelijk pianospelen en de jonge 'Kastukas' (zijn koosnaampje) maakt er kennis met de muziek van zijn tijd tijdens de vele openbare concerten. Ondanks zijn talent is er in het gezin (dat inmiddels negen kinderen telt) geen geld voor een muzikale opleiding. Op voorspraak van een bevriende arts mag de jongen een opleiding volgen aan de hofmuziekschool van hertog Michał Ogiński in Plungė. Deze Ogiński werpt zich op als zijn mecenas en zorgt ervoor dat hij naar het conservatorium in Warschau kan, waar hij van 1894 tot 1899 studeert. Warschau is een openbaring voor de componist in spe. Hij maakt er kennis met het symbolisme van schilders als Odilon Redon (1840-1916), Arnold Böcklin (1827-1901), Gustav Klimt (1862-1918) en Edvard Munch (1863-1944).

In Warschau bestaat, net als in het fin de siècle in de rest van Europa, grote belangstelling voor de theosofie, maar ook voor oosterse filosofie en voor de zonnecultus uit het oude Egypte. Esoterische stromingen die aansluiten bij het sluimerende pantheïsme dat zich sinds zijn jeugd in deze sensitieve jongen genesteld heeft, die het liefst zou willen opgaan in het grotere geheel van de natuur, in de kosmos. In Warschau ontdekt hij ook de literatuur en de natuurwetenschappen en hij leest zich een slag in de rondte. Ondertussen componeert hij preludes, canons, fuga's en cycli voor piano en strijkkwartet.

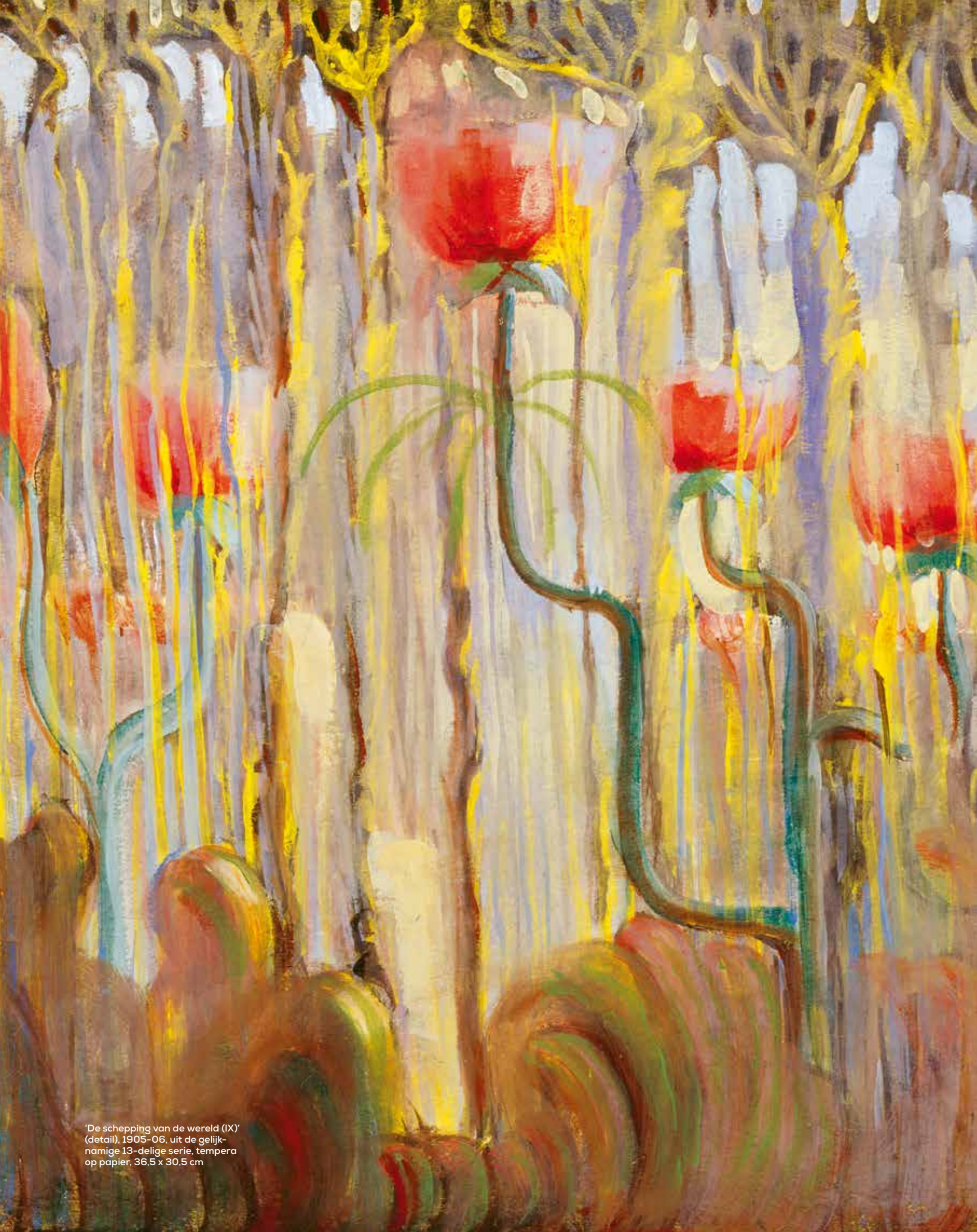
SAGEN EN LEGENDEN

Ogiński maakt na Čiurlionis' afstuderen in Warschau een vervolgstudie in het prestigieuze Leipzig mogelijk. Na Leipzig gaat hij weer in Warschau wonen waar hij de kost verdient met muzieklessen. Tot verbijstering van velen breekt hij daar (voorlopig) met de muziek: hij wil zich verder bekwamen in de beeldende kunst. In 1904 wordt hij toegelaten tot de Warschause School voor Schone Kunsten.

Hij voelt zich steeds sterker verbonden met zijn geboortegrond en neemt zich voor een echte Litouwse kunstenaar te worden. In zijn beeldend werk laat hij zich

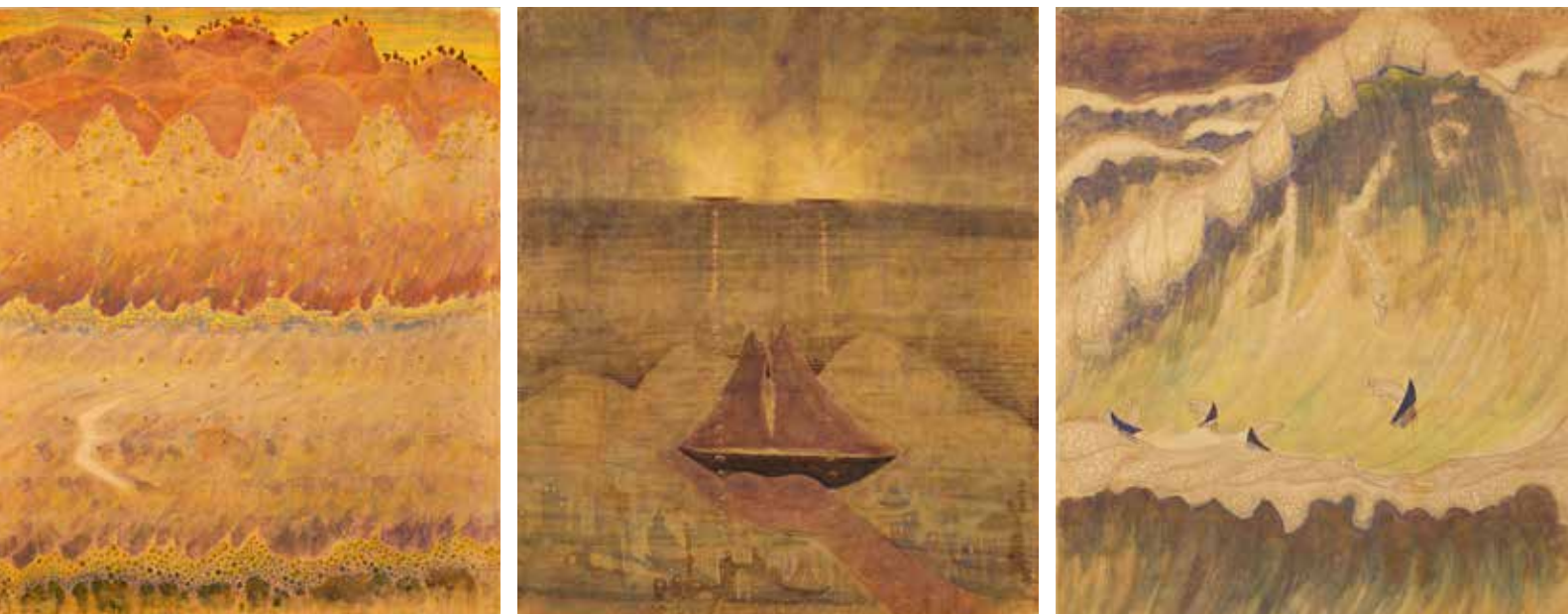

'Vonken (III)', 1906, uit de gelijknamige 3-delige serie, tempera op papier, 31,2 x 36,2 cm

'De schepping van de wereld (IX)'
(detail), 1905-06, uit de gelijk-
namige 13-delige serie, tempera
op papier, 36,5 x 30,5 cm

AL ZIJN WERK IS OVERGOTEN MET EEN MYSTERIEUS FLUÏDUM

Van links naar rechts: 'Sonate nr. 5 (Sonate van de zee), Allegro, Andante, Finale', tempera op papier, 1908, resp. 73 x 63 cm, 73,1 x 62,2 cm, 73,2 x 63 cm

graag inspireren door de rijke Litouwse geschiedenis, met haar talloze sagen en legenden. Veel van zijn kortere muziekstukken zijn gebaseerd op de verboden volksliedjes uit zijn jeugd. Hij neemt zelfs bijles in de Litouwse taal en wordt daarbij hals over kop verliefd op zijn lerares Sofija Kymantaitė, met wie hij in 1909 trouwt. De schilderijen in tempera op papier uit deze periode behoren tot zijn beste werk, vooral door de geslaagde vermenging van het aardse en het bovennatuurlijke in bijvoorbeeld *Engel* (Engelprelude) en *Prelude* (Ridderprelude), beide uit 1909.

VONKENREGEN

Het jonge stel gaat in Vilnius wonen, waar Čiurlionis tweemaal een Litouwse kunstmanifestatie organiseert. Ondanks zijn rijzende ster en de waardering van zijn kunstbroeders, verkoopt hij bijna niets en dat is de reden waarom hij zich tijdelijk in Sint-Petersburg vestigt, in de hoop daar betere zaken te doen. In 1910 stort hij geestelijk in. De situatie is zo ernstig dat de zwangere Sofija hem moet laten opnemen in een psychiatrische inrichting. Tijdens zijn herstel sterft hij een jaar later jammerlijk aan een longontsteking zonder zijn pasgeboren dochter ooit gezien te hebben.

Het meest bijzondere aan de schilderijen

van Čiurlionis is misschien wel de muzikaliteit die in zijn beeldtaal verscholen ligt. Zijn composities op het platte vlak worden bepaald door een systematiek die hij ontleende aan zijn grondige kennis van de muziek. Begrippen als ritme, harmonie en contrapunt staan aan de basis van zijn beeldopbouw. Soms leidt dat tot reeksen die bijna abstract zijn, zoals de dertien-delige cyclus *De schepping van de wereld*, (1905-06). Hij zoekt bewust naar een synthese tussen zijn twee passies: de muziek en de beeldende kunst. Dat blijkt ook uit de titels uit een aantal 'Sonates' die hij schilderde. De afzonderlijke delen van deze beeldreeksen benoemt hij met muzikale termen: Allegro, Andante en Finale. Een hoogtepunt bereikt hij in zijn *Sonate nr. 5 (Sonate van de zee)*, uit 1908. Meesterlijk door de ritmiek en de herhaling van de beweging in *Allegro*, de gelaagdheid van de beeldopbouw in *Andante* en ten slotte door het majestueuze slotakkoord van *Finale*. In dit laatste schilderij zien we een duidelijke verwijzing naar het werk van Katsushika Hokusai (1760-1849); ook het Japonisme was kennelijk niet aan hem voorbijgegaan. Een bijzonder detail is dat we in het schuim van de brekende golf van *Finale* de initialen MKČ kunnen ontwaren. Minstens zo indrukwekkend is de driedelige reeks *Vonken* uit 1906. Het doet den-

ken aan *De sterrennacht* (1889) van Van Gogh, maar is veel abstracter. Toch ligt ook aan dit schilderij een concrete zintuiglijke waarneming ten grondslag: de vonkenregen van een uit de mist opdoemende stoomtrein.

Het bos en de zee vormen constanten in zijn oeuvre. Twee pantheïstische thema's waaraan hij ook twee symfonische gedichten wijdde, zijn *Miške* (In het woud) en *Jūra* (De zee). In zijn schilderijen valt verder zijn architectonische belangstelling op. In zijn werk zien we archaische bouwwerken als piramides, mastaba's en burchten opdoemen, naast futuristisch ontworpen steden. Al zijn schilderijen zijn overgoten met het mysterieuze fluïdum waarop hij het patent lijkt te hebben. Met de eenvoudigste middelen, tempera op karton of papier, tovert Čiurlionis een wereld tevoorschijn waarin hij het leven en het landschap verbindt met de harmonie van de kosmos. Een overrompelende ervaring.

Jet van der Sluis is kunsthistoricus en publicist

'Beyond Heaven and Earth', 24 februari t/m 9 juni 2024, Museum Belvédère, Oranje Nassaulaan 12, Heerenveen-Oranjewoud; di t/m zo 10-17; MK geldig; catalogus € 34,95; museumbelvedere.nl

'Voorjaar', 1907,
tempera op papier,
36 x 31,2 cm,
Alle beelden:
M.K. Ciurlionis
Museum, Kaunas

